

НАУКОВИЙ ВІСНИК

ПОЛТАВСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ
СПОЖИВЧОЇ КООПЕРАЦІЇ УКРАЇНИ

3(14)'2004

ГУМАНІТАРНІ

Серія
НАУКИ

НАУКОВИЙ ВІСНИК
Полтавського університету
споживчої кооперації України

Червень 2004 р., № 3(14)

СЕРІЯ “ГУМАНІТАРНІ НАУКИ”

“Науковий вісник” видається з березня 2000 р.
Свідectво про державну реєстрацію серії “Гуманітарні науки”
КВ 5552 видане 17.10.2001 р. Державним комітетом інфор-
маційної політики, телебачення і радіомовлення України.
Виходить один раз на рік.

Головний редактор — **О.О. Нестуля**,
доктор історичних наук, професор, ректор Полтавського
університету споживчої кооперації України.

Заступники головного редактора:

В.О. Дорохін, кандидат технічних наук, професор;
В.П. Косаріна, кандидат економічних наук, професор;
І.А. Маркіна, кандидат економічних наук, професор.

Відповідальний секретар — **Л.М. Шимановська-Діанич**, кандидат технічних наук, доцент.

Редакційна колегія серії “Гуманітарні науки”:

О.О. Нестуля — доктор історичних наук, професор
(відповідальний редактор серії “Гуманітарні науки”);
В.М. Артеменко — кандидат історичних наук, доцент;
Л.Л. Бабенко — кандидат історичних наук, доцент;
І.В. Бичко — доктор філософських наук, професор;
С.М. Варв'янський — доктор філософських наук, професор;
А.А. Герасимчук — доктор філософських наук, професор;
О.Г. Данілян — доктор філософських наук, професор;
В.М. Ковальчук — кандидат філософських наук, доцент;
В.Є. Лобурець — доктор історичних наук, професор;
О.М. Мешков — кандидат філософських наук, доцент;
В.О. Пашенко — доктор історичних наук, професор;
С.М. Петренко — кандидат історичних наук, доцент;
О.М. Пошивайло — доктор історичних наук;
В.Д. Титов — доктор філософських наук, професор;
П.А. Кравченко — доктор філософських наук, професор;
М.А. Якименко — доктор історичних наук, професор.

© Назва, концепція, зміст і дизайн “Наукового вісника” є інте-
лектуальною власністю Полтавського університету споживчої
кооперації України і охороняється законом про авторські
та суміжні права.

Матеріали друкуються мовою оригіналу.
При передрукуванні посилання на
“Науковий вісник” обов'язкове.

Випусковий редактор Є.А. Деркач.

Літредактор Т.О. Леценко. **Коректор** Л.Г. Карасевич.
Верстка М.В. Бездудний. **Дизайн обкладинки** Є.А. Деркач.
Номер затверджено на засіданні вченої ради Полтавського
університету споживчої кооперації України,
протокол № 5 від 20 травня 2004 р.

Адреса редакції журналу:

36014, м. Полтава, вул. Ковалів, 3, кім. 438.
Тел. (0532) 56-37-03, факс: (0532) 50-02-22, e-mail: no@pci.poltava.ua

Здано до набору 23.04.2004 р. Підписано до друку 23.06.2004 р.
Формат 64x80 1/8. Ум.-друк. арк. — 10,8. Обл.-вид. арк. — 14,3.
Наклад: 300 екз. Зам. № 630.

Видано редакційно-видавничим центром ПУСКУ.
36014, м. Полтава, вул. Ковалів, 3, к. 115, тел. 8 (0532) 50-24-81,
e-mail: rio@uccu.org.ua

За точність цифр, географічних назв, власних імен,
бібліографії, цитат та іншої інформації відповідає автор.
Думка редакції не завжди співпадає з точкою зору авторів.
ПОЛТАВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ СПОЖИВЧОЇ КООПЕРАЦІЇ УКРАЇНИ
м. ПОЛТАВА

Науковий Вісник

ПОЛТАВСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ
СПОЖИВЧОЇ КООПЕРАЦІЇ УКРАЇНИ

ЗМІСТ

ФІЛОСОФІЯ

- Г.Є. Аляєв.** Ідея теократії у філософії
Володимира Соловйова3
- І.В. Бичко.** Європейська екзистенційно-
філософська потуга: західна і східна рецепції7
- С.М. Варв'янський.** Екологічна культура —
ключова проблема цивілізації12
- В.М. Ковальчук.** Концепція географічного
детермінізму в етнопсихології14
- П.А. Кравченко.** Категорія “культура”
в соціально-історичному контексті19
- К.О. Маца.** Ідея загального блага
та її роль у формуванні особистості24
- М.М. Мовчан.** Філософська рефлексія
над проблемою самотності як важливий
засіб осмислення таємниці людини27
- С.В. Куцупал.** Складка — нова доктрина
мислення Ж. Дельоза32
- В.М. Мешков, О.М. Мешков.**
Про різницю ментальних просторів
російської і західноєвропейської
культур у XVI—XVII століттях35

ІСТОРІЯ

- М.В. Аліман.** Полтавська кредитна
спілка “Каса взаємодопомоги” та її роль
у відродженні кредитної кооперації в Україні41
- Л.М. Жванко.** Соціальний захист
інвалідів Першої світової війни в Українській
державі (квітень — грудень 1918 року)45
- В.В. Гончаренко.** Відродження ідеї
кредитної кооперації в Україні:
проблеми та перспективи50
- О.В. Дроздова.** Деякі аспекти
історії полтавської фортеці56
- О.М. Краснікова.** Сільськогосподарський
кредит в економіці України епохи вільного
підприємництва (кінець XIX — початок XX століття)59
- О.В. Ластовка.** З історії політичних
репресій проти служителів релігійних
культур та віруючих на Полтавщині
в 1937—1938 роках XX століття67
- О.О. Нестуля.** Особливості пам'яткоохоронного
руху в Україні в перші місяці після
повалення російського самодержавства
(березень — квітень 1917 року)69
- С.І. Нестуля.** Всеукраїнський Археологічний
комітет на злами 20—30-х років XX століття73
- Т.В. Оніпко.** Полтавські жінки — добродійниці77
- О.Б. Супруненко.** Пам'ятки козацької
доби Полтавщини в матеріалах
анкетування Центрального статистичного
комітету 1873 року80

УДК 336.732

ВІДРОДЖЕННЯ ІДЕЇ КРЕДИТНОЇ КООПЕРАЦІЇ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

В.В. Гончаренко, доктор економічних наук

Кредитні спілки, що сьогодні активно розвиваються в Україні, є формою фінансової взаємодопомоги громадян, яка виникла ще в середині XIX ст. у Німеччині як відповідь простих людей на небажання банків здійснювати кредитування людей із низькими доходами, особливо тих, які проживали в сільській місцевості. У цих умовах люди винайшли досить просту й ефективну схему вирішення своїх фінансових проблем. Вони вирішили об'єднатись і створити свої власні фінансові організації, які б надавали їм необхідні фінансові послуги, і в яких вони б мали можливість впливати на умови надання цих послуг. Ці організації отримали назву **"кредитні кооперативи"** і стали прообразом сучасних кредитних спілок. Члени кредитних кооперативів були одночасно їхніми власниками і користувачами послуг. Тут діяв принцип **"відкритих дверей"**, згідно з яким будь-яка особа, яка потребувала фінансових послуг, могла приєднатись до засновників та стати членом цієї організації, сплативши невеликий вступний та членський внесок. Ці кошти спрямовувались на поповнення позикового фонду, з якого члени кредитного кооперативу могли отримувати кредити. Початковий позиковий капітал цих організацій, як правило, був досить незначний, однак із вступом нових членів він поступово збільшувався, а із отриманням можливості залучення депозитних вкладів фінансові ресурси кредитних кооперативів починали зростати швидкими темпами. Проценти, що сплачували члени товариства за користування кредитом, використовувались на забезпечення операційної діяльності (оренду приміщення, зарплату працівників тощо), нарахування відсотків на вклади, а також на поповнення резервів, які слугували гарантією для залучених депозитів. Управління в кредитних кооперативах будувалось на демократичних засадах. Всі важливі питання вирішувались на загальних зборах, на яких кожен член кооперативного товариства мав один голос, незалежно від часу вступу і розміру вкладу. Загальні збори обирали раду та ревізійну комісію, які забезпечували ефективну роботу кооперативу в період між загальними зборами.

Ця проста і демократична ідея організації фінансової взаємодопомоги населення досить швидко поширилася з Німеччини в інші країни, набуваючи в кожній із них певних специфічних рис. Кредитні кооперативи в різних країнах отримали різні назви — **"кредитна спілка"**, **"сільський банк"**, **"народна каса"**, **"кредитне товариство"**, **"народний банк"**, **"ощадно-позичкове товариство"**, **"товариство взаємного кредиту"**, **"кооперативний банк"** тощо [1]. Однак незалежно від назви всі ці організації мають кооперативну природу і ді-

ють в інтересах тисяч простих людей, які є їхніми повноправними власниками і клієнтами. І ця особливість суттєво відрізняє кооперативні фінансові установи від комерційних банків, які здійснюють діяльність лише в інтересах обмеженої групи акціонерів-власників, забираючи для них кошти на обслуговуванні клієнтів.

Відродження кредитної кооперації в Україні розпочалося з ініціативи і за активної підтримки української діаспори США та Канади. Після проголошення Україною незалежності українці з діаспори відвідали в 1992 р. Україну з метою вивчення готовності українців до відродження кооперативних форм фінансової взаємодопомоги населення. Вони зустрілися з урядовцями, представниками профспілок та громадських організацій у різних регіонах. Зробивши за результатами цих зустрічей досить оптимістичні висновки, представники діаспори після повернення з України звернулись до урядів США та Канади з клопотанням про відкриття Програм технічної допомоги відродженню руху кредитних спілок в Україні. У цей час в Україні був розроблений та в лютому 1993 р. винесений на розгляд Верховної Ради проект Закону **"Про кредитні спілки"**. Однак, Верховна Рада не підтримала його і проголосувала проти прийняття цього Закону. Виступи окремих народних депутатів та результати голосування свідчили про те, що більшість народних обранців не зрозуміли соціально-економічної природи кредитних спілок та важливості їхнього розвитку для підвищення рівня життя народу України.

У травні 1993 р. українцям Канади вдалось переконати свій уряд у необхідності надання допомоги Україні та кошти на **"Програму технічної допомоги розвитку кредитних спілок в Україні"** були виділені. У вересні 1993 р. під впливом української діаспори уряд США схвалив аналогічну Програму. Діяльність канадського Проекту була спрямована на підтримку створення кредитних спілок, а американського — на розвиток Національної асоціації кредитних спілок України.

Зважаючи на те, що українська діаспора зробила все можливе, щоб реально допомогти відродженню в Україні ідеї фінансової взаємодопомоги населення, а з боку Верховної Ради не було достатнього розуміння важливості цього процесу, Президент України Л. Кравчук 20 вересня 1993 р. видав Указ, № 377/93, яким було затверджено **"Тимчасове положення про кредитні спілки в Україні"**. Цим документом установлювалось, що відносини щодо створення та діяльності кредитних спілок в Україні регулюються Законом **"Про об'єднання громадян"** з урахуванням особливостей, установлених Положенням. Згідно з Указом Президента, кредитна

спілка була визначена як громадська організація, провідною метою якої є фінансовий та соціальний захист її членів шляхом залучення їхніх особистих заощаджень для взаємного кредитування. Маючи справжню неприбуткову кооперативну природу, кредитні спілки “не вписувались” у систему існуючого в той час кооперативного законодавства, але повністю відповідали положенням Закону “Про об’єднання громадян”. У зв’язку з цим кредитна спілка за Положенням отримала статус громадської організації, а не кооперативу, як це прийнято в усьому світі. Для полегшення процесу створення кредитних спілок також був розроблений та 7 лютого 1994 р. погоджений із Національним банком України Типовий статут кредитної спілки.

Згідно з цими нормативно-правовими документами кредитні спілки отримували право здійснювати такі операції:

- надавати позики членам спілки, в тому числі під заставу майна або майнових прав, та здійснювати пов’язані з цим фінансово-кредитні операції;
- приймати внески (вклади) від членів спілки;
- розподіляти доходи на вклади членів спілки пропорційно до внесених ними коштів;
- створювати фонди спілки, в тому числі позиковий і резервний;
- виступати поручителем виконання членами спілки зобов’язань перед третіми особами;
- надавати позики іншим кредитним спілкам, асоціаціям кредитних спілок за наявності вільних коштів, використовувати кошти на потреби розвитку руху кредитних спілок, з благодійною метою.

Процес відродження кредитної кооперації в Україні у формі кредитних спілок став набувати реальних обрисів. З лютого 1994 р. почали досить інтенсивно створюватися кредитні спілки у більшості областей. У червні 1994 р. кредитні спілки із 17 областей України заснували Національну асоціацію кредитних спілок України (НАКСУ).

Серед проблем, з якими зіткнулись перші кредитні спілки, були: відсутність повноцінного законодавства про кредитні спілки, неоднозначність юридичного статусу кредитної спілки (громадська організація чи фінансова установа), складність процесу державної реєстрації, відсутність необхідної для діяльності нормативної бази, повна відсутність системи державного регулювання та контролю.

Актуальність цих проблем була очевидною і без їх вирішення кредитні спілки, з одного боку, не могли повноцінно розвиватись, а з іншого, могла виникнути загрозна ситуація із поширенням псевдоспілок, які своєю діяльністю могли дискредитувати молодий кредитно-кооперативний рух фінансової взаємодопомоги населення.

Невдовзі кредитні спілки Законом України “Про оподаткування прибутку підприємств” були віднесені до неприбуткових організацій [2]. Слід зазначити, що п. 7.11.4 цього Закону, згідно з яким “від оподаткування звільняються доходи..., отримані у вигляді... коштів, які надходять до кредитних спілок у вигляді внесків...”, не встановлював якесь пільги кредитним спілкам, а просто фіксував цілком логічний факт, що внески членів спілки не є її доходом. Звільнення від опо-

даткування “пасивних доходів, отриманих з джерел, визначених законодавством про кредитні спілки” було також цілком справедливим, бо єдиним видом таких доходів є відсотки, які отримує кредитна спілка із членів-позичальників. А оскільки ці відсотки отримуються від членів спілки, які є одночасно власниками і користувачами послуг, ця норма закону є логічною. Крім цього, для кредитних спілок як для неприбуткових організацій була встановлена спрощена система звітності за повної відсутності системи державного нагляду чи хоча б моніторингу.

У зв’язку з цим кредитна спілка як особлива організаційно-правова форма фінансово-кредитної діяльності почала привертати до себе увагу багатьох людей. Сприятливий податковий режим та відсутність державного нагляду були дуже привабливими як для людей з активною громадською позицією, готових вкласти частину свого часу в розбудову в своїй громаді організацій фінансової взаємодопомоги, так і для окремих ділків, що прагнули використати цю ідею для “заробляння” грошей через створені та контрольовані ними установи, що не мали нічого спільного з ідеєю взаємодопомоги, крім назви “кредитна спілка”. Відсутність повноцінного законодавства і недосконалість регуляторної бази діяльності кредитних спілок були вигідними останнім, а для перших — створювали суттєві проблеми.

Недоліки законодавчого регулювання діяльності кредитних спілок викликали необхідність якнайшвидшого їх усунення шляхом прийняття повноцінного закону про кредитні спілки. Перша спроба поліпшення правового регулювання діяльності кредитних спілок була здійснена Указом Президента від 22.06.99 р. № 701/99 “Про кредитні спілки”, яким відповідний Закон вносився на розгляд Верховної Ради згідно з пунктом 4 розділу XV “Перехідні положення” Конституції України. Однак Постановою Верховної Ради України від 09.09.99 р. № 1023-XIV цей законопроект відхилений. І лише 20 грудня 2001 р. Закон України “Про кредитні спілки” був прийнятий (№ 2908-III).

Цей Закон не тільки створив міцну правову базу для подальшого розвитку та регулювання діяльності кредитних спілок, а й вніс низку принципово важливих уточнень щодо природи та статусу цих організацій. До прийняття Закону “Про кредитні спілки” ці установи мали юридичний статус *громадської організації, провідною метою якої є “фінансовий та соціальний захист її членів шляхом залучення їхніх особистих заощаджень для взаємного кредитування”*. У податковому законодавстві спілки були віднесені до неприбуткових організацій. Такий не досить чітко визначений статус призводив до виникнення багатьох запитань щодо економіко-правової природи спілок та створював певні проблеми в їхній роботі. Прийнятий Закон надав кредитним спілкам нового, принципово іншого юридичного статусу *“неприбуткової організації, заснованої фізичними особами на кооперативних засадах з метою задоволення потреб її членів у взаємному кредитуванні та наданні фінансових послуг за рахунок об’єднаних грошових внесків членів кредитної спілки”* і при цьому визначив, що *“кредитна спілка є фінансовою установою”*. Таке визначення чітко і повно не розкрило особливостей природи кредитної спілки, адже в чинному законо-

давстві поняття “кооперативні засади” не існує. На жаль, цей Закон чітко не відніс кредитну спілку до кооперативних організацій, як це є в усьому світі.

Закон детальніше, ніж раніше, визначив зміст положень статуту кредитної спілки і розширив виняткові повноваження загальних зборів членів кредитної спілки. Якщо за Указом до виняткової компетенції загальних зборів спілки належало внесення змін і доповнень до статуту спілки, прийняття рішення про припинення діяльності спілки, то тепер — це затвердження річних результатів діяльності кредитної спілки, звітів спостережної ради, правління та кредитного комітету і висновків ревізійної комісії (причому річний звіт про результати діяльності кредитної спілки затверджується загальними зборами лише за наявності висновку ревізійної комісії), прийняття рішення про збільшення пайового капіталу кредитної спілки шляхом збільшення розміру обов'язкового пайового внеску або внесення додаткових пайових внесків; прийняття рішення про порядок розподілу доходу й покриття збитків кредитної спілки та затвердження положень про спостережну раду, ревізійну комісію, кредитний комітет і правління.

Крім цього, Законом детально розписано порядок скликання загальних зборів кредитної спілки. Тепер повідомлення про скликання чергових загальних зборів членів кредитної спілки має бути зроблене не пізніше ніж за 30 календарних днів до скликання зборів із зазначенням часу та місця їх проведення і порядку денного шляхом надсилання письмового запрошення листом кожному члену кредитної спілки за місцем його проживання або вручення такого письмового запрошення особисто члену кредитної спілки під підпис. Воно має бути опубліковано не пізніше ніж за 30 календарних днів до скликання зборів у відповідних засобах масової інформації, в яких публікуються дані про державну реєстрацію кредитної спілки.

Закон скасував наявну в тимчасовому Положенні норму, згідно з якою позичка у частині, що перевищує грошовий внесок члена спілки, мала надаватись під заставу майна або майнових прав. Ця норма створювала проблеми спілкам при наданні кредиту під записку фізичних чи юридичних осіб, яка часто є більш надійним видом забезпечення кредиту.

Крім цього, Закон скасував норму Тимчасового положення про необхідність “зажати від платника декларацію про доходи, якщо розмір вступного членського внеску, місячного внеску члена спілки на повернення позички перевищує двадцятикратний розмір мінімальної заробітної плати”. Таким чином, кредитні спілки отримали право приймати внески, не вимагаючи підтвердження джерела походження коштів декларацією про доходи, що досить логічно, адже при здійсненні грошових вкладів до комерційних банків декларація не подається.

Важливою нормою Закону стало розширення кола отримувачів кредитів кредитної спілки. Тепер отримувати кредити від імені членів кредитної спілки можуть також селянські (фермерські) господарства та приватні підприємства, які є їхньою власністю, але розмір кредиту, наданого одному позичальнику, не може перевищувати 20 % від капіталу кредитної спілки. Раніше максимальний розмір кредиту одному позичальнику

становив 10 %, але не капіталу, а “позичкового фонду” кредитної спілки. При залученні ж кредитною спілкою коштів зобов'язання перед одним її членом не можуть становити більш ніж 10 % від загальних зобов'язань.

Важливою, але неоднозначною нормою Закону стало положення п. 1 Ст. 22, згідно з яким річна звітність кредитної спілки “повинна бути підтверджена незалежним аудитором (аудиторською фірмою), визначеним загальними зборами кредитної спілки”. Проведення аудиту, як правило, є досить коштовним і непосильним для багатьох дрібних кредитних спілок.

Надзвичайно суттєвим недоліком Закону “Про кредитні спілки”, який суттєво загальмував подальший розвиток системи кредитних спілок в Україні, стала норма п. 1 Ст. 24, згідно з якою кредитні спілки можуть об'єднуватись в асоціації лише за умови, що членами такого об'єднання буде більш як третя частина кількості кредитних спілок, які діють на території відповідної адміністративно-територіальної одиниці (району, області). Враховуючи те, що багато кредитних спілок були зареєстровані, але фактично не працювали, подібна норма стала дискримінаційною і фактично створила суттєву перепону на шляху добровільного бажання окремих кредитних спілок об'єднатись для взаємодопомоги, захисту спільних інтересів та координації діяльності в регіонах. Зрозуміло, що ця норма “потрапила” до Закону завдяки “зусиллям” дирекції Національної асоціації кредитних спілок України (НАКСУ), яка прагнула закріпити своє монопольне право на представлення руху кредитних спілок. Однак, незважаючи на цю спробу, кредитні спілки в регіонах після проведення державної перереєстрації всіх діючих спілок почали активно створювати свої обласні асоціації. Такі асоціації вже створені в Полтавській (членами стали 10 спілок), Львівській (21), Донецькій (20), Луганській (14), Тернопільській (13), Хмельницькій (7), Чернігівській (5), Черкаській (14), Харківській (12), Івано-Франківській (8), Запорізькій (11) та інших областях. Подібна самоорганізація кредитних спілок буде відбуватись і в інших областях (рис. 1).

Ще одним недоліком Закону можна вважати необґрунтовано завищену вимогу щодо мінімальної кількості кредитних спілок (10!) для заснування об'єднаної кредитної спілки. Логіка введення цієї норми також є не досить зрозумілою, адже “об'єднана кредитна спілка — це неприбуткова організація, заснована кредитними спілками на кооперативних засадах з метою сприяння фінансовій стабільності кредитних спілок та об'єднання тимчасово вільних коштів своїх членів для їх взаємодопомоги”. Невже держава може будувати перепони для того, щоб спілки створювали організації для сприяння своїй фінансовій стабільності? Швидше за все, причини цієї норми, мабуть, ті ж, що зазначені вище. Адже подібних норм немає в кооперативному законодавстві жодної країни світу, а НАКСУ планувала створити єдину на всю Україну Об'єднану кредитну спілку. У зв'язку з цим, необхідно терміново внести зміни до цього Закону, встановивши, що створення асоціацій кредитних спілок та об'єднаної кредитної спілки може бути можливим за умови участі принаймні 3-х кредитних спілок.

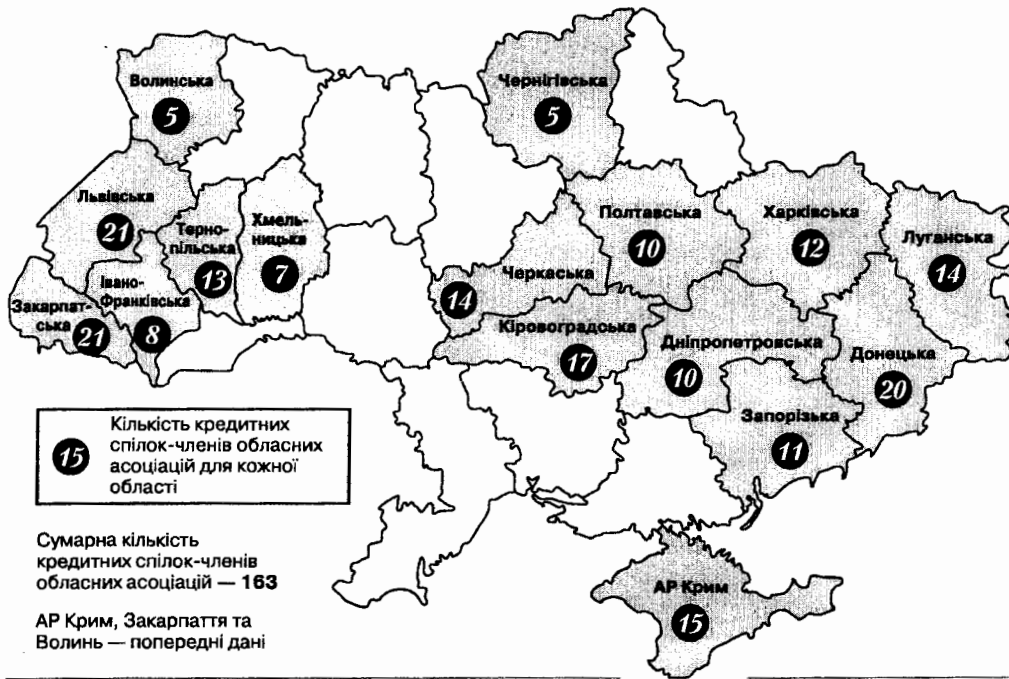

Рис. 1. Обласні асоціації кредитних спілок

Незрозумілою і такою, що суперечить світовій практиці, є норма Ст. 20 Закону, згідно з якою резервний та додатковий капітали кредитної спілки на випадок її ліквідації "зараховуються до Державного бюджету". Переважна більшість країн світу ці кошти передаються кооперативним об'єднанням, що діють у тій самій місцевості і використовуються для створення нових кредитних спілок і потреби розвитку кооперативного руху в регіоні.

Крім цього, п. 4. Ст. 3 Закону, згідно з яким "кредитна спілка не може бути засновником, співзасновником або учасником суб'єкта (суб'єктів) підприємницької діяльності, крім місцевого кооперативного банку...", відносить кооперативні банки до суб'єктів підприємницької діяльності, хоч ці установи мають таку ж неприбуткову кооперативну природу, як і кредитні спілки.

Однак, незважаючи на всі недоліки, Закон "Про кредитні спілки" відіграв надзвичайно важливу роль в очищенні руху кредитних спілок та створенні умов для формування ефективної системи фінансової взаємодопомоги громадян. Закон чітко зафіксував фінансові нормативи діяльності кредитних спілок — співвідношення капіталу до зобов'язань, коефіцієнти платоспроможності, ліквідності, дохідності тощо. Крім цього, згідно з Законом, державна реєстрація, регулювання та нагляд за діяльністю кредитних спілок мають тепер здійснюватися спеціально уповноваженим органом виконавчої влади у сфері регулювання ринків фінансових послуг — Державною комісією з регулювання ринків фінансових послуг, створення якої було передбачено Законом України від 12.06.2001 р. № 2664-III "Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг" (раніше державна реєстрація кредитних спілок відбувалася в роз'яснену передбаченому Законом України "Про об'єднання громадян" із погодженням статуту спілки обласним

управлінням Національного банку, який надалі не мав реальних важелів для контролю за діяльністю кредитних спілок). А згідно з Законом, усі зареєстровані кредитні спілки мали пройти перереєстрацію і регулярно подавати фінансову звітність.

Ці норми дозволили фактично провести інвентаризацію кредитних спілок та започаткувати моніторинг їхнього фінансового стану, адже до цього в державі ніхто не знав, скільки є діючих спілок і який вони мають фінансовий стан. За оцінками Держфінпослуг, починаючи з 1992 р., в Україні було зареєстровано понад 1300 кредитних спілок. Обов'язкову звітність за 1 квартал 2004 р. подали 506 кредитних спілок. Таким чином, із усієї кількості зареєстрованих кредитних спілок реально працюючими виявилось лише 39 %. Ці кредитні спілки об'єднували 493 тис. громадян, з яких 54 були активними вкладниками, а 228 тисяч — позичальниками [4].

На кінець 2 кварталу 2005 р. звіти до Держфінпослуг подали 711 кредитних спілок. За даними цих звітів, членами кредитних спілок було 942 тисяч громадян. При цьому 30 % спілок налічували менше 100 членів, 34 % — 100...500 членів, 13 % — 500...1 000 членів, 18 % — 1...5 тис. членів, 5 % — понад 5 тис. членів. За розмірами активів кредитні спілки розподілилися таким чином: 23 % спілок мають активи менше 50 тис. грн, 13 % — 50...150 тис. грн, 20 % — 150...500 тис. грн, 13 % — 500 тис. ... 1 млн грн, 21 % — 1...5 млн грн, 8 % — більше 5 млн грн.

При цьому слід зазначити, що на 411 спілок (58 % загальної кількості) з активами до 500 тис. грн припадає лише 4 % сумарних активів системи кредитних спілок, тоді як на 22 спілки (3 % від загальної кількості), що мають активи більше 10 млн грн, — 51,4 % сумарних активів.

Ці цифри переконливо демонструють, що кредитні

спілки переважно є невеликими фінансовими установами, діяльність яких спрямована на дрібне споживче кредитування своїх членів, особливо в сільській місцевості. Однак, світовий досвід свідчить про те, що кредитні спілки, об'єднавшись разом у систему, можуть відіграти важливу роль у фінансово-кредитному обслуговуванні аграрного сектора економіки.

Тому для системного і радикального вирішення проблеми кредитування села в Україні необхідно створити систему сільської кредитної кооперації європейського зразка [4]. Вона має будуватися за принципом "знизу вгору" і складатися з 3-х рівнів, кожен з яких має відповідні функції (рис. 2).

Базовими організаціями системи фінансової взаємодопомоги населення, які становитимуть її перший рівень, будуть кредитні спілки (КС), що надаватимуть своїм членам кредити, прийматимуть вклади, а після внесення відповідних змін до законодавства здійснюватимуть комунальні та інші платежі, надаватимуть інші фінансові та нефінансові послуги. Чинне українське законодавство обмежує види діяльності кредитних спілок лише наданням кредитів та прийняттям вкладів, не дозволяючи кредитним спілкам надавати послуги малим підприємствам, фермерським господарствам та іншим дрібним сільгоспвиробникам, які є юридичними особами. Тому однією з можливих форм кооперативних установ першого рівня, поряд із кредитними спілками, могли б стати кредитні кооперативи (КК). Вони можуть бути створені на основі Закону України "Про кооперацію" чи "Про сільськогосподарську кооперацію" за погодженням із Державною комісією з регулювання ринків фінансових послуг статутом. Ці організації могли б надавати широкий спектр фінансових послуг малим сільським підприємствам.

Для забезпечення ефективнішого функціонування

низових кооперативних установ ними мають бути створені організації другого рівня. Це можуть бути обласні об'єднані кредитні спілки, які з часом — після накопичення достатнього капіталу — можуть трансформуватися в повноцінні обласні кооперативні банки, що будуть обслуговувати потреби низових кооперативних організацій. Головним завданням цих установ має стати підтримка організацій першого рівня додатковими послугами (підтримка ліквідності, розробка нових фінансових продуктів, кліринг, внутрішні платежі, забезпечення розрахункових, валютних та інвестиційних операцій тощо).

Завершити формування повноцінної кооперативної системи фінансової взаємодопомоги населення має організація третього (національного) рівня — Центральний кооперативний банк (на першому етапі це може бути Центральна об'єднана кредитна спілка). Ця установа має бути заснована установами другого (обласного) рівня з метою забезпечення їх додатковими фінансовими послугами (міжнародні платежі, вихід на міжбанківський ринок капіталів, діяльність на валютному і фондовому ринках, лізинг, факторинг, страхування тощо).

Крім цього, важливим елементом формування повноцінної кооперативної банківської системи є створення системи гарантування вкладів, яка має захищати всю кооперативну кредитну систему від неплатоспроможності будь-якої кредитної спілки, кооперативу чи кооперативного банку у випадку неспроможності виконання ними зобов'язань перед клієнтами через несприятливі обставини. Гарантійний фонд має діяти як окрема структура з незалежним менеджментом. Він буде тією "парасолькою", яка на основі ідеї взаємного страхування захищатиме всіх учасників системи від несприятливих фінансових наслідків і завдяки цьому сприятиме підвищенню довіри до всієї ко-

Рис. 2. Модель системи аграрних кооперативних банків України

оперативної системи з боку вкладників.

Пропонована концепція створення кооперативної кредитної системи для аграрного сектора України передбачає кілька послідовних етапів.

Перший етап — самоорганізація кредитних спілок в окремих областях. У результаті цього мають бути створені і належним чином легалізовані обласні об'єднання (асоціації) кредитних спілок в областях. Цей процес уже активно здійснюється. Асоціації візьмуть на себе виконання таких функцій: навчання, консультування, юридичне та інформаційне супроводження кредитних спілок; аудит і аналіз фінансового стану своїх членів; поширення ідеї кредитної кооперації та допомога у створенні нових спілок; представлення руху кредитних спілок в органах влади та місцевого самоврядування. Асоціації почнуть формувати регіональні стабілізаційні фонди кредитних спілок, які поступово перетворяться на фонди гарантування вкладів, що суттєво збільшить можливість залучення спілками області зовнішніх фінансових ресурсів. Обласні асоціації аграрних кредитних спілок з часом стануть членами об'єднання кредитних спілок національного рівня (НАКСУ чи іншого).

Другий етап — створення на базі обласних асоціацій кредитних спілок Об'єднаної кредитної спілки (ОКС). Головною функцією об'єднаної кредитної спілки стане залучення вільних коштів кредитних спілок, банків та інших кредиторів для рефінансування кредитних спілок області та більш ефективного управління коштами. Це дозволить кредитним спілкам області стати стабільнішими, потужнішими фінансовими організаціями й ефективно управляти своєю ліквідністю. Практично *об'єднана кредитна спілка в своїй області де-факто виконуватиме функції кооперативного банку для кредитних спілок*, але з обмеженим набором послуг (так звана "обмежена ліцензія").

Третій етап — створення об'єднаними кредитними спілками областей Центральної об'єднаної кредитної спілки (ЦОКС). Ця створена на національному рівні фінансова установа виконуватиме роль апексної установи і завершить формування класичної трирівневої кооперативної кредитної системи в умовах несприятливого для кооперативних фінансових установ банківського законодавства.

У разі внесення до законодавчої бази сприятливих змін формування кооперативної кредитної системи для аграрного сектора України може бути продовжено

наступними етапами, які дозволять вивести створену в результаті реалізації попередніх етапів кооперативну систему на якісно новий рівень.

Четвертий етап — реорганізація об'єднаних кредитних спілок областей в повноцінні обласні (місцеві) кооперативні банки. Це дозволить об'єднаним кредитним спілкам в областях стати банками де-юре і розширити перелік операцій, які вони здійснюватимуть для своїх членів (так звана "повна ліцензія"). Таким чином, при сприятливому законодавстві об'єднані кредитні спілки в областях можуть легко і швидко перетворитися на повноцінні обласні кооперативні банки з повним набором банківських послуг.

П'ятий етап — створення місцевими кооперативними банками Центрального аграрного кооперативного банку на національному рівні. Це може бути здійснено шляхом реорганізації ЦОКС і буде логічним завершенням побудови повноцінної кооперативної банківської системи для аграрного сектора України, яка діятиме на засадах, аналогічних іншим європейським системам. Центральний аграрний кооперативний банк об'єднає всі місцеві кооперативні банки в єдину систему, надасть їм переваги великого системного банку без втрати незалежності й автономності. Уся ця кооперативна система працюватиме в інтересах малих і середніх сільгосптоваровиробників, бо вони будуть її співвласниками і зможуть управляти нею через свої низові організації — кредитні спілки та місцеві кооперативні банки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гончаренко В.В. Кредитна кооперація. Форми економічної самопомогі сільського і міського населення у світі та в Україні (теорія, методологія, практика). — К.: Глобус, 1998. — 330 с.
2. Гончаренко В.В. Неприбуткова економічна природа кредитних спілок та кооперативних банків // Вісник НБУ. — 2002. — № 5. — С. 29—31.
3. Гончаренко В.В. Концептуальні підходи щодо створення системи аграрних кооперативних банків в Україні / Проблеми фінансової підтримки малих і середніх підприємств на селі / За ред. М.Я. Дем'яненка. — К.: ННЦ ІАЕ, 2004. — С. 154—156.
4. Перша звітність кредитних спілок до Держфінпослуг // Україна-Бізнес. — 2004. — № 27.